

Антоненко О.В.

Компетентнісний підхід в освіті як проблема теорії і практики професійної підготовки вчителів іноземних мов

Антоненко Олександра Вікторівна

аспірантка загальноуніверситетської кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Анотація. Країни Європейського Союзу дієвим інструментом забезпечення якості освіти визнали компетентнісний підхід, який сьогодні утверджується в більшості європейських національних освітніх систем, зокрема, в Україні. У статті представлено аналіз понять «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід» у контексті визначення теорії і практики підготовки майбутніх вчителів іноземних мов.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, професійна компетентність вчителів

Постановка проблеми. Однією з найвиразніших ознак сучасної європейської освіти є її компетентнісна зорієнтованість, яка вже віддавна встановилася як наріжне поняття освіти, що об'єднує її інтелектуальний та навичковий складники, є визначальним чинником, який впливає на формування її змісту та підпорядковує собі всю освітню практику, орієнтуючи її у напрямку здобуття якісного результату навчання.

Концепція компетентнісного підходу в освіті України набуває дедалі більшого поширення як на рівні теоретичних досліджень, так і на практичному рівні.

Українська педагогічна наука вже має певні напрацювання в цьому напрямі. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли С. Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до ефективного застосування знань), А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів), А. Михайличенко, В. Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності), В. Луговий, І. Зимня, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко (проблема компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього педагога).

Формування професійних компетентностей майбутніх вчителів є одним з найважливіших завдань, що висуваються перед вищою школою у світлі модернізації всієї системи вітчизняної освіти.

Актуальність. Аналіз світових тенденцій в галузі професійно-педагогічної освіти засвідчує зростання вимог до педагогічного професіоналізму і особистих якостей учителя. На думку вчених, основними проблемами, з якими мають справу вчителі початку нового тисячоліття є:

- постійне ускладнення змісту освіти, підвищення рівня освітніх стандартів;
- самостійна постановка й вирішення творчих і дослідницьких завдань;
- ускладнення проблеми виховання підростаючого покоління;
- неперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання, новими досягненнями вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- розв'язання складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок із таких суміжних з педагогікою наук, як філософію, психологія, економіка, правознавство, кібернетика;
- робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Усе це може здійснювати вчитель з високою професійною компетентністю, розвиненими творчими, дослідницькими здібностями, високим рівнем інтелігентності, духовно-морального потенціалу, конкурентоспроможності, здатний до неперервної освіти. У зв'язку з цим актуальним стає питання компетентнісного підходу в освіті.

Із 90-х років у вітчизняній педагогічній науці з'явився новий напрям – компетентнісний підхід до навчання і ряд термінів-понять: «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «компетентнісна зорієнтованість».

Насамперед слід розглянути значення одного з ключових слів цього напрямку – компетентність.

Поняття «компетентність (від лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу, володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Компетентність людини (за О.О. Овчарук) – це спеціально структуровані (організовані) набори знань, що їх набувають у процесі навчання [6].

У словнику Webster's Online Dictionary стверджується, що саме слово *competence* в англійській мові з'явилося до 1590 року. ("Competence" was first used in popular English literature: sometime before 1590) [2].

В інтернет-енциклопедії Wikipedia.org, створеної спільними зусиллями багатьох людей, поняття *competency* трактується як компетенція у вузькому сенсі, а термін *competence* – як загальна компетенція, тобто компетентність.

На думку М.С. Бершадського, «поняття компетентності не містить будь-яких принципово нових компонентів, що не входять в обсяг поняття «уміння»; тому всі розмови про компетентність і компетенції представляються дещо надуманими» [1].

Компетентність містить не лише когнітивну й операційно-технологічну складові, а й стосується індивідуально-знаннєвої, креативної та інших сфер особистості.

Під професійною компетентністю педагога розуміють особисті можливості вчителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього вчителю необхідно знати педагогічну теорію і уміти застосовувати її в практичній діяльності. Педагогічна компетентність учителя – це єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [8].

Цілий ряд чинників зумовлюють актуалізацію компетентнісного підходу в освіті. Сюди можна віднести

проблеми навколишнього середовища у зв'язку з переходом до постіндустріального суспільства, динамізм життєвих процесів, колосальне збільшення інформаційних потоків. Активно задіяні ринкові механізми в суспільстві, зросла професійна мобільність, з'явилися нові професії, змінилися вимоги до них – вони стали більш інтегрованими, менш спеціальними.

За цих обставин з'явилася необхідність формування особистості, яка вміє жити у нових умовах. Виклики часу диктують такі якості особистості як: відповідальність, стресостійкість, творчий потенціал, здатність виконувати конструктивні та компетентні дії в різних видах життєдіяльності. Стає зрозумілим, що для успішної професійної діяльності особистості вже недостатньо отримати вищу освіту і на тому зупинитися – виникає потреба постійно поповнювати свої знання, удосконалювати свої уміння, набувати досвіду і знань з інших галузей.

Дослідники компетентнісного підходу до навчання пропонують кілька класифікацій ключових компетенцій. За однією з них (автор А.В. Хуторський), ключовими освітніми компетенціями є [10]:

1. Ціннісно - сенсова.
2. Загальнокультурна.
3. Навчально - пізнавальна.
4. Інформаційна.
5. Комунікативна.
6. Соціально - трудова.
7. Особистісного вдосконалення.

Дана класифікація найбільше відповідає вимогам компетентнісного підходу. Розглядаючи сутність компетенцій ми виділяємо такі:

1. Ціннісно-сенсова компетенція забезпечує механізм самовизначення учня в ситуаціях навчальної та іншої діяльності. Вона демонструє, які його ціннісні орієнтири, чи здатний він розуміти свою роль і призначення у світі, чи може вибрати установки для своїх рішень і вчинків, відповідально чи студент ставиться до вибору рішення. Учні опановують даною компетенцією, беручи участь в моральних бесідах, в ситуаціях морального вибору вчинків.

2. Загальнокультурна компетенція дозволяє учням долучитися до діалогу культур, з'ясувати культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини. Одночасно дана компетенція показує, наскільки учень компетентний у побутовій та культурно - дозвільній сфері (наприклад, при організації вільного часу).

3. Навчально-пізнавальна компетенція включає в себе елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними усвідомлюваними об'єктами. Сюди відносяться знання та вміння організації цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. Так, наприклад, студентам пропонується без раз перевірити власну роботу (граматичний тест, твір), вже перевірену викладачем, але без виправлених помилок. Учитель докладно обговорює з ними причини появи помилок, учні виконують роботу над помилками, проробляють ще ряд вправ, спрямованих на краще засвоєння матеріалу, аналізують неточності стилю і форми. На наступному етапі вони виконують

повторну роботу з урахуванням всіх попередніх зауважень.

4. Інформаційна компетенція забезпечує навичками діяльності студента по відношенню до інформації, що міститься в навчальних предметах і освітніх галузях, а також у навколишньому світі. Саме інформаційна компетенція в сучасному світі є запорукою успішної реалізації в різних сферах спілкування, в тому числі і професійною. Для цього потрібно:

- знаходити потрібну інформацію в різних джерелах як на паперових, так і на електронних носіях в різних мовах,
- вибирати необхідну інформацію, виділяючи головне і другорядне,
- визначати ступінь достовірності інформації шляхом порівняння з інформацією з інших джерел і ставити її під сумнів,
- ефективно використовувати отриману інформацію,
- зберігати інформацію, захистивши її від небажаних користувачів.

5. Комунікативна компетентність включає знання мов, способів взаємодії з оточуючими і віддаленими людьми і подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями в колективі. Студенти опановують даною компетенцією в ролевих іграх, при написанні анкет та листів.

6. Соціально-трудова компетенція тісно пов'язана з комунікативною компетенцією. О.Н. Толстой вважав, що «в людині закладені безмежні джерела творчості. Потрібно їх звільнити і розкрити. І зробити це, не заламуючи рук з благанням до справедливості, а ставлячи людину в відповідні громадські та матеріальні умови». Соціально-трудова компетенція направляє вміння володіння різними соціальними ролями в сфері цивільно-громадської та соціально – трудової діяльності. Основний спосіб – рольова гра, в ході якої студенти не просто практикуються у використанні мовних навичок, а й готують себе до майбутніх соціальних ролей [6].

7. Компетенція особистісного самовдосконалення спрямована на освоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки. У даній формі велику роль відіграє сам викладач, його стиль спілкування з людьми, його духовні цінності та пріоритети.

В основі навчання іноземної мови більшою мірою знаходяться не предметні компетенції (хоча вони мають відображення в державних стандартах), а ключові компетенції, як більш універсальні. Саме вони дають можливість для формування студента як суб'єкта навчальної діяльності та виховання його особистості.

Згідно компоненту державних освітніх стандартів початкової загальної, основної загальної та середньої (повної) загальної освіти, 2004 і цілям, які він визначає розвиток іноземних мов повинне бути спрямоване на розвиток [5]:

- комунікативної компетенції, що включає мовну компетенцію, тобто здатність ефективно використовувати досліджувану мову як засіб спілкування та пізнавальної діяльності;
- мовної/лінгвістичної компетенції, тобто оволодіння мовними засобами відповідно до теми та сфери спі-

- лкування і вміння оперувати ними в комунікативних цілях;
- соціокультурної компетенції (що включає соціолінгвістичну), тобто знання про соціокультурну специфіку країни/країн мови, що вивчається, вміння будувати свою мовну і немовну поведінку адекватно цій специфіці, вміння адекватно розуміти й інтерпретувати лінгвокультурними фактами;
- компенсаторну компетенцію, тобто вміння виходити з положення при дефіциті мовних засобів у процесі іншомовного спілкування;
- навчально-пізнавальну компетенцію – подальший розвиток спеціальних навчальних умінь, що дозволяють удосконалювати володіння іноземною мовою і використовувати його для продовження освіти та самоосвіти.

Саме такими компетенціями має володіти учитель іноземних мов. Це є основою його професійної компетентності.

Комунікативна компетенція та її складові дещо по-різному трактуються в зарубіжній та вітчизняній методичній традиції різними науково-практичними школами, які, тим не менш, в основному, збігаються в її описі.

Не буде перебільшенням стверджувати, що комунікативна компетенція в широкому сенсі лежить в основі всієї людської діяльності. На нинішньому етапі розвитку інформаційного суспільства, з виникненням нових засобів комунікації ми здатні по-новому оцінити роль і значення комунікативної компетенції, яка все більше стає основою соціально-економічного розвитку суспільства та інтелектуально-емоційного розвитку індивіда.

Цей зв'язок між формуванням комунікативної компетенції і розвитком особистості підкреслюється і у компоненті державного стандарту загальної освіти 2004, де поряд з метою оволодіння комунікативною компетенцією ставиться й інша мета, а саме: «розвиток і виховання здатності до особистісного та професійного самовизначення, соціальної адаптації; формування активної життєвої позиції громадянина і патріота, а також суб'єкта міжкультурної взаємодії; розвиток таких особистісних якостей, як культура спілкування, вміння працювати у співпраці, у тому числі в процесі міжкультурного спілкування; розвиток здатності і готовності до самостійного вивчення іноземної мови, до подальшого самоосвіти з його допомогою в

різних галузях знання; набуття досвіду творчої діяльності, досвіду проектно-дослідницької роботи з використанням досліджуваної мови, в тому числі в руслі обраного профілю».

Комунікативна компетенція є, з одного боку, предметною компетенцією: іноземна комунікативна компетенція належить предметній області «іноземна мова»; комунікативна компетенція у рідній мові належить предметній області «українська мова». З іншого боку, це ключова міжпредметна компетенція, без якої неможливе безпосереднє і опосередковане спілкування в жодній області, неможливе зберігання, передача і збільшення наукового та побутового знання. Поза комунікативної компетенції неможливе існування людської цивілізації та самої людини як *Homo Sapiens*.

В умовах переходу від знаннєвого підходу в навчанні до компетентнісного, зміни ціннісних орієнтацій викладачу необхідні нові методи і технології які дозволяють вчителю виявити наявні в студента знання, актуалізувати їх, додавати те, чого не вистачає, структурувати навчальний матеріал, вчити не просто запам'ятовувати і відтворювати, а застосовувати їх на практиці. Методи, які організують навчання через бажання, активізують навчання учнів, стимулюють їх природну допитливість, мотивують інтерес до надбання знань.

Висновки. Компетентнісна переорієнтація української освіти – це актуальна складна теоретична і практична проблема, адже реалізація компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх вчителів іноземних мов перебуває у процесі, а вища школа України перебуває у процесі, а вища школа України ще не набула достатнього досвіду щодо його втілення.

Протиріччя між реальним рівнем професійної компетентності вчителя сучасними вимогами до його особистості загострюють необхідність пошуку шляхів її формування і розвитку, уточнення її структури.

Основним компонентом і основним завданням системи вищої освіти педагогічних кадрів як цілеспрямований, спеціально організований процес становлення професійно-компетентної особистості.

Головною метою цього процесу є приведення професійної компетентності майбутніх вчителів у відповідність із визначеними стандартами, що передбачає розвиток їх творчого потенціалу, педагогічної майстерності, підвищення інтелектуального і загальнокультурного рівня.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bershada M.E. IT competence / M.E. Bershada // Pedagogical technologies. – 2009. – № 1. – S. 3-15.
2. Vinias-Trofymenko K. Lisovenko G. Increased professional competence of the teacher. – Kh.: Osнова, 2007.
3. Wolfson B. Education Development Strategy in the West on the threshold of the XXI century. – M.: URAO, 1999. 2004.
4. G. Egorov, Lavrynenko N. Melnichenko B. Trends in the content bazavoyi education in the West. – K.: KMPU B. Grinchenko, 2003. – 186 p.
5. The Law of Ukraine "On General Secondary Education". – www.mon.gov.ua
6. Competence approach in modern Ukrainian education: international experience and Ukrainian prospects / ed. O. Ovcharuk. – K.: K.I.S., 2004. – P. 23.
7. Lokshyna O. Development of competence approach in European education: Proceedings of the experience of management and technical work. – Chernivtsi, 2007. – 140 p.
8. Professional training of teaching staff: Scientific-methodical collection. – K.: Zhytomyr, 2000.
9. Taranenko I. life competence development and social integration: the European experience // Steps to competence and integration into society / ed. I. Yermakova. – K.: Context, 2000.
10. Khutorskoy A. Key-competence as a competence-oriented education paradigm // Education. – 2003. – №2. – S. 58-64.

Antonenko A.V. Competence approach in education as the theory and practice of teacher training

Abstract. The European Union effective tool in quality assurance admitted competence approach, which is now was confirmed in most European national education systems, particularly in Ukraine. The article presents an analysis of the concepts of "competence", "competency", "competence approach" in the context of the definition of the theory and practice of training future teachers of foreign languages.

Keywords: *competence, competency, competence approach, professional competence of teachers*

Антоненко А.В. Компетентностный подход в образовании как проблема теории и практики профессиональной подготовки учителей иностранных языков

Аннотация. Страны Европейского Союза действенным инструментом обеспечения качества образования признали компетентностный подход, который сегодня утверждается в большинстве европейских национальных образовательных систем, в частности, в Украине. В статье представлен анализ понятий «компетентность», «компетенция», «компетентностный подход» в контексте определения теории и практики подготовки будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: *компетентность, компетенция, компетентностный подход, профессиональная компетентность учителей*